

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXII

Rédacteur

NIKOLA TASIC

Membre correspondant de l'Académie Serbe des Sciences et des Arts
Directeur de l'Institut des Etudes balkaniques

Secrétaire

ALEKSANDAR PALAVESTRA

Chercheur-assistant de l'Institut
des Etudes balkaniques

Membres de la Rédaction

De Yougoslavie: MILUTIN GARASANIN, ALOJZ BENAC,
RADOVAN SAMARDZIC, MILKA IVIC, CEDOMIR POPOV,
DRAGOSLAV ANTONIJEVIC, VESELIN ĐURETIC,
MIODRAG STOJANOVIC

De l'étranger: ANTHONY EMIL TACHIAOS (Thessalonique),
DIMITRIJE ĐORĐEVIC (Santa Barbara — Californie),
ALEKSANDAR FOL (Sofia), NIKOLAJ TOLSTOJ (Moscou)

BELGRADE

1991

Владимир СТОЈАНЧЕВИЋ
Историјски институт САНУ
Београд

БУПРИЈСКА НАХИЈА—РЕСАВА У ВРЕМЕ ИВАНКОВАЧКЕ БИТКЕ 1805. ГОДИНЕ*

Апстракт — Рад садржи имена покретача и учесника устанка 1804. године у Ресави — Бупријској нахији. Приказане су околности које су, потом, довеле до битке на Иванковцу 1805. године. Аутор прихвата становиште да је Иванковачка битка прекретница у српско-турским политичким односима и, са своје стране, наглашава њен велики значај за даљи ток првог српског устанка.

Када је у фебруару 1804. године у Београдском пашалуку избила буна широких размера и за кратко време од неколико недеља ликвидирала власт Портиних одметника-дахија, Српски устанак још није имао онај велики значај за безбедност Османског царства на Балканском полуострву, који ће задобити тек годину дана касније, после Иванковачке битке.¹ Проћи ће цела година дана у покушајима да се Срби, некако, намире са Портом, легалном владом Турске уз поштовање тзв. Кнежинске аутономије коју су дахије, својом узурпацијом власти у Београдском пашалуку (северном делу Србије), укинуле још крајем 1801. године. У том периоду, од 1801. до избијања Првог српског устанка 1804. године, Срби су покушавали, тајним разговорима и договорима, да се припреме за један општенародни покрет против дахијске страховладе, успостављајући везе између народних првака у свих дванаест нахија Београдског пашалука. Збором у Орашцу фебруара 1804. године, Караборђе је био изабран за војда Српског устанка, па је тако народни

* Рад је прочитан у Буприји приликом обележавања стоосамдесетпетогодишњице Иванковачке битке, 18. септембра 1990. године.

¹ Владимир Стојанчевић, *Први устанак и ослободилачки покрети на Балкану 1804—1813*. — У књизи: *Први српски устанак*, Коларчев Народни Универзитет, Београд 1981, 69.

тајни покрет против дахија добио и свог предводника и организационе облике правог устанка. Већ у току прве године овог устанка, 1804, били су постигнути крупни успеси у борби против дахија. Ђупријска нахија-Ресава међу првима је прихватила борбу с Турцима и у селима Ресавске кнежине одстранила представнике локалне турске власти.

Не улазећи, овом приликом, у развојни ток укупних српско-турских односа у 1804. години, ни у детаљније приказивање стања и узрока који су довели до покретања устанка против Турака у Ђупријској нахији, задржавам се на кратком приказу првих резултата у организовању устанка и успостави првих органа националне управе до времена Иванковачке битке

I

По Караборђевом налогу, преко његовог зета попа Миљка иначе калуђера у Миљковачком манастиру „крај Мораве у Ресави“, први људи Ресаве припремали су већ крајем 1803. године устанак против дахија. То су били ресавски кнез Петар, кнез Пана и брат му прота Милија из Ломнице, трговац Бурица Сточић из Свилајнца, свештеници поп Станиша из Црквенца и поп Борђе из Галжана, бимбаша Милован (Ресавац) из Радошина и кнез Стеван Синђелић из Грабовца, Ђор Милија из Брестова и угледни домаћин чика Јова из Велике Ресавице. Преко ових народних првака, Ресавци су одржали тајне договоре са Шумадинцима, али и са другим народним представницима из суседне Пожаревачке нахије. У томе се нарочито истицао Стојко Кривокућа, из сла Аџибеговца у Смедеревској нахији, који је био поверљива Караборђева личност у одржавању веза са Прекоморавцима.²

Када је избио устанак у Шумадији, фебруара 1804. године, у исто време подигла се и Ресава под вођством Бурице Сточића, Стевана Синђелића, Милована бимбаше, Ђор Милије

² Радослав Перовић, *Прилози за историју Првог српског устанка. Необјављена грађа*, Београд 1954, 59—60. Говорећи о Ресави у Устанку, Караборђев буљубаша Петар Јокић записао је који су људи учествовали од почетка Устанка у његовим првим борбама с Турцима. Јокић наводи: „У Ресави је био оборкнез Петар, кога су дахије посекале још у почетку буне. По њему поста оборкнез његов момак Стеван Синђелић из Грабовца. Овај славно погине на Каменици. Стеван је поставио Милована из Стењевца за бимбашу, овај погине на Каменици; Милију Здравковића из Брестовца за саветника. Овога посече Скопљак у Београду; Станоја Росића за буљубашу у Ђуприји; Буру из села Војске за буљубашу; попа Станишу из Црквенца, храбру јуначину, који Стевану бејаше и војник и саветник. Умро је. Кад Стеван погине, Ресавац изабра себи за војводу Милосава Ресаваца“. Живан Сечански, *Причања савременика о Првом устанку*, Београд 1954, 157. Даље, по П. Јокићу, као војни руководиоци у Ђупријском крају помињу се још и Момир из Лучице, као војвода, и Милован буљубаша, из Стењевца. *Op. cit.*, 176.

Здравковића, Ранче „буљубаше ресавског“, и других. До првих борби с Турцима дошло је на Јасењару, на путу који је од Свилајнца водио Ћуприји, где су Србе предводили Ѓор Милија, Стеван Синђелић и Стојко Кривокућа. Поражени Турци морали су се повући у утврбену Ћуприју, да би убрзо, ојачани, напали устанике код села Грабовца и ту осветили свој претходни пораз. Ту је погинуо Стојко Кривокућа, али су кнез Стеван Синђелић и ресавски бимбаша Милован, потом, устали Турке и задржали устанике под својом командом током целе 1804. године.³ Ресава је била ослобођена, али су Турци задржали још неко време Ћуприју у коју су долазила турска појачања из Парађина и Ниша, места која су била изван Београдског пашалука.

По истеривању дахија из Београдског пашалука, током целе 1804. и почетком 1805. године, у ослобођеном делу (северне) Србије организована је национална управа и предузимане су мере за одбрану од упада Турака из суседних пашалука. Карађорђе и Правитељствујушчи Совјет представљали су врховну власт у ослобођеној Србији, а нахијски кнезови и војводе били су пуноправни представници својих управних подручја у Скупштини устаничких старешина. У структури власти устаничке Србије, Ћупријска нахија (односно Ресава—Ресавска кнежина у народном казивању) била је заступљена подједнако као и све друге нахије. Тако се начело равноправности у оружаном борби за слободу огледало и у демократском начелу подједнаке заступљености појединих нахија и кнежина у представничким телима врховне управе и законодавне власти ослобођеног дела Србије, Београдског пашалука.

У Правитељствујушчем Совјету, већ од почетка 1805. године, била је заступљена и Ћупријска нахија. Њен први представник у Совјету био је (иако кратковремено) Бурица Сточић,⁴ а затим Ѓор Милија Здравковић „десна рука“ Стевану Синђелићу, како га је називао један савременик.⁵ За то време, још на самом почетку Српског устанка 1804. године (одмах после убиства „кнеза Ресавске нахије“ Петра од стране дахија у познатој „сечи кнезова“) био је од народа изабран Стеван Синђелић,⁶ а по освајању ыупријског утврђења и прелаза на Морави, као командант Ћуприје био је, исто тако кратко време, Ѓор Милија, док није отишао у Совјет да замени Бурицу Сточића.

Овде је потребно навести имена и других истакнутијих Ресаваца који су представљали власт и управу ослобођене Ћупријске нахије, до битке на Иванковцу. Милан Б. Милиће-

³ Миленко Вукићевић, *Карађорђе II*, Београд 1907, 51.

⁴ Вук Караџић, *Скупљени историски и етнографски списи*, Београд 1898, 62.

⁵ Радослав Перовић, *Op. cit.*, 42.

⁶ Вук Караџић, *Op. cit.*, 283.

вић, знаменити историограф Првог српског устанка, писао је о овоме како је „као старешина у Ресави, Синђелић имао под собом ове подручнике и другаре у народним пословима: *Пона Станишу из Црквенца*, храбру јуначину, који му је у боју био десна рука, а у управи и суду вазда мудар и праведан саветник; *Милована из Стењевца*, бимбашу, који је (касније) пао на Чегру, кад и Стеван; *Милију Здравковића*, из Ломнице, који је отишао у савет; *Бурицу из Војске*, и *Станоја Росића из Гуприје*, обојицу као буљубаше“.⁷

II

Са оваквом организацијом националне управе и људима који су повели устанак 1804. године у Гупријском крају, дошло је, годину дана касније, до битке на Иванковцу. Било је то по наређењу султана Селима III да се устанак Срба у Београдском пашалуку, дакле и у Гупријској нахији, силом угуши и тако уместо пропале дахијске самовласти (самовлашћа), успостави опет легална власт Османског царства. Турска походна војска, крећући из Ниша, бројала је изнад 20.000 војника. Насупрот њој Срби су на Иванковцу истурили око 2.500 бораца, не рачунајући близу 5.000 устаника који су под Караборћевом командом хитали у помоћ.

За ову прилику, вредно је пажње видети (са неколико описних реченица) како се одиграла битка на Иванковцу 1805. године, и у чему је био њен велики значај не само за тадашњу судбину Ресаве и Српског устанка у целини. По суду одличног познаваоца историје Првог српског устанка, Миленка Вукићевића „Хафис-паша заповеди да војска његова сутрадан 6-ог августа у недељу, на само Преображење, нападне Србе (...) борбу су отпочели турски коњници, ударивши од Краљевог Поља. Насусрет им изађе неколико Срба и отпочеше чарку гонећи се по пољу. А кад се коњници приближе ближе опкопима, изађу им српски пешаци насусрет, баце по један плотун па се брзо повуку у шарампов, а турски коњници јурише, али их Срби дочекају ватром из опкопа и одбију. Тада се коњници повуку у брдо ка истоку и пусте турску пешадију, која навали на мали шанац, у коме су бити пешаци и добровољци који су храбро одбијали турске нападе. Мали гвоздени топ, који су Срби имали у малом шанцу, од многога пуцања и прекомерног пуњења, био се распрскао, посада је почела малкасавати. Кад Турци то опазе, навале на шанац, поускачу унутра и стану се кундацима тући и клати. Пошто је велики део посаде у малом шанцу изгинуо, заменивши добро своје главе, мањи избегне у већи шанац и Турци с великом својом

⁷ Милан Б. Миланчевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба*, Београд 1888, 649.

штетом освоје мали шанац готово у сами мрак. Али српска посада у великом шанцу добро се одржала и храбро бранила од турских напада. Међутим Срби, који су били изван шанца, намаме један део Турака у шуму и отму им доста муниције. Цео дан Турци су јуришали споља на шанчеве, а Срби су их одбијали ватром из пушака. Турци су своје мртве и рањене с бојнога поља односили у Параћин.“ Миленко Вукићевић наводи, даље, како „дубитци турски морали су бити врло велики, јер су Срби сутра-дан нашли око шанца на бојишту само поубијаних њихових коња на четири стотине“.⁸

Глас о томе да се Караборђе, са око пет хиљада Срба, појавио на брду Гиље, поред Мораве, забринуо је Турке да их Срби не нападну с бока. Увелико поколебана турска војска, у сами мрак почела се повлачити ка Параћину. Следеће ноћи Хафис паша био је тешко рањен булетом из једног српског топа, који је специјално гађао свечано украшени пашин чадор. Запрепашћење и пометеност која је услед тога настала међу Турцима означила је не само Хафис-пашин војнички пораз на Иванковцу већ и потпуни слом царске армије од двадесетак хиљада која је, први пут, била пошла да силом сломи Устанак у Србији.⁹ Миленко Стојковић, Петар Добрњац и Стеван Синбелић, заповедници српске одбране на Иванковцу, постали су, овом победом над султановом војском, најпознатије и најпопуларније устаничке старешине Поморавља и источног дела Београдског пашалука. По неким сведочењима савременика ових догађаја, изгледа да је Караборђе, управо тада, произвео Стевана Синбелића у звање ресавског војводе.

Битка на Иванковцу била је од огромног значаја за устаничку Србију и њену даљу борбу, управо за ратовање са Османским царством, а за слободу српског народа и васкрс српске државе, како би то симболички рекао најумнији историчар Првог српског устанка Стојан Новаковић. Потребно је, стога, изнети то што је управо очувало њен историјски значај за потоњи развој Србије и њене борбе за слободу. Навешћу, најпре, два мишљења, два сагледавања њене важности, која су изречена пре десет година у Буприји, поводом публикавања и промоције књиге *Бој на Иванковцу 1805. године*, као заједничког издања САНУ и СИЗ Културе у Буприји.¹⁰

Тако, „У целини посматрано“, закључивао је др. Петар Милосављевић *„Бој на Иванковцу августа 1805. године“* представљао је такав догађај за који се с правом може рећи да је означавао веома важну прекретницу у развоју целокупног тока устанка, посебно у смислу његовог даљег политичког

⁸ Миленко Вукићевић, *Op. cit.*, 289.

⁹ *Ibid.*, 291.

¹⁰ Видети јубиларно научно издање: *Бој на Иванковцу 1805. године*. (Посебна издања Српске Академије Наука и уметности, књ. DXXII, Одељење Историјских наука, књ. 6.) Београд 1979, 1—201.

продубљивања, sazревања свести о могућности потпуног националног ослобођења, војног јачања и стварања дипломатске афирмације.¹¹ Заиста, био је то тачан и одмерен суд једног историчара.

Такође, академик Војислав Бурић, у осврту на Иванковачку битку, изложио је ову своју сугестивну рефлексију: „Прошло је само 170 година откако су српски ратници гледали са брда Параћин као туђ град. Човека језа подузима при помисли шта би било да су изгубили битку и да су их Турци повезали личинама, натакнули им ропске капције и прикачили им ропске бритвице уместо јатагана. Тим непосредним сукобом са царском војском и победом над њом означен је судбоносни историјски преокрет (...) Били су нужни многи бојеви и многе погибије да би се ослободила цела Србија. Због свега тога, као судбоносни почетак, бој на Иванковцу је један од најпатетичнијих догађаја у историји српског народа. А што му књижевност и друге уметности (убрајајући и најновију, филмску) нису посветили пажњу, то може да се објасни само нашом неразвијеношћу, одсуством смисла за схватање значаја континуитета, за трагање од најдубљих корена, одакле су ницале и расле потоње појаве и где истакнуто место имају иванковачки борци, који су, свесно или несвесно, неким чудесним унутрашњим видом, сагледали будућа столећа и зарад њих надмашили себе саме.“¹² Мисао без сумње литерарно лепо речена, а историјски тачна.

И заиста, историјско дело српских сељака на Иванковцу, и његова неписана порука генерацијама потомака одржала је успомену на она велика прегнућа и на оне велике дане када су се Срби из готово анонимне категорије вековне турске раје, после Иванковца уздигли у стваралачке висине самосталне и истинољубиве нације, народа храбрих ратника и весника нових животних идеала слободе за све народе на Балканском полуострву тада још увек под влашћу Османске империје.

Значај добровољног учешћа и свесног жртвовања у херојском подизању Првог српског устанка, а посебно у првом судару усталих Срба са султановом многобројнијом редовном-низамском војском на бојном пољу, обавезује на помињање имена њихових учесника, уколико су она остала сачувана у историјским документима.¹³ Поред већ наведених имена Ресаваца који су припремали и повели устанак у Гупријској нахији, спомињу се као учесници битке на Иванковцу још и

¹¹ Петар Милосављевић, у *Бој на Иванковцу 1805. године*, 63

¹² Војислав Бурић, у *Бој на Иванковцу у народној књижевности*, 84.

¹³ Први који је дао, у нашој историографији, попис учесника у регионалној историји Гупријске нахије у Српском устанку 1804—1813. године, био је Константин Ненадовић, *Живот и дела великога Борба Петровића Кара-Борба...*, II, Беч 1884, LX—LXI; 805—827. (Ово дело је замашна компилација, али са веродостојним подацима и добро изведеном систематизацијом података.)

ови Ресавци: Михаило Катић „фелчер“ из Црквенца,¹⁴ познат као „видар“ — народски лекар, са своја два брата; Рајко Обрадовић-Орватски¹⁵ родом из Свилајнца, потоњи капетан ресавског гарнизона; Станко Босић из Стењевца,¹⁶ такође потоњи II капетан ресавски; Чапак Милосав¹⁷ који је био под командом Стевана Синђелића. Затим, помиње се и више њих који су их из других, суседних нахија дошли у Ресаву да се боре са Турцима на Иванковцу. Позната су нам ова њихова имена: Иван Борђевић¹⁸ из села Мужинца Сокобањске нахије; Илија Барјактаровић¹⁹ из Извора у Параћинској нахији; Стојан Констандиновић Свилајчанин,²⁰ родом из Призрена, потоњи капетан Бупријске нахије; Голуб-Гоца Борђевић²¹ из Горње Каменице у Гургусовачкој нахији; Хајдук Милован Стојадиновић²² из Велике Плана, нахије Смедеревске; Петко Васиљевић²³ из Заграба, Гургусовачке нахије...

Иванковац је, осим Миленка Стојковића, Петра Добрњица и Стевана Синђелића показао и многа јунаштва обичних сељака Ресаваца, али и добровољаца из суседних нахија, посебно са територије оближњег Видинског пашалука (Црна Река, Тимок, Гургусовачка нахија, и друге). Њихова имена данас су забрављена, али њих је без сумње морало бити. Јер победа слабо наоружаних сељака над редовном царском војском-низамском, уз коју је ишла артиљерија и чувена турска коњица (спахије), показује да је међу Србима, морало бити таквих људи који су имали и смелости да се одупру, и сналажљивости да турску премоћ претворе у своју надмоћ, као и војничког инстинкта и знања да турски поход претворе у српску победу.

Ипак, позната су два имена чије је херојство било слично каснијим подвизима Стевана Синђелића на Чегру 1809. и Танаска Рајића на Љубићу у Другом српском устанку 1815. године. Њихове подвиге описао је савременик Лазар Арсенијевић Баталака у својој Историји српског устанка речима: „Срби, (...) одупру се Афис-паши жестоко и очајно, макар да их је у сравњењу са количином турске силе, тек једва дванајеста част износила. Бој је жесток био, и Турци су с великим острвљењем на Србе и њихове шанчеве нападали. Они су у теченију прводневне борбе, и мали шанец српски освојили, и топ су им два пута отимали, но и Срби су га опет повратили.

¹⁴ Радослав Перовић, *Op. cit.*, 62.

¹⁵ *Ibid.*, 67.

¹⁶ *Ibid.*, 68.

¹⁷ *Ibid.*, 105.

¹⁸ *Ibid.*, 46.

¹⁹ *Ibid.*, 47.

²⁰ Константин Ненадовић, *Op. cit.*, 61. (Погинуо је на Чегру 19/31. маја 1809. године, заједно са Стеваном Синђелићем.)

²¹ Радослав Перовић, *Op. cit.*, 38.

²² *Ibid.*, 57—58.

²³ *Ibid.*, 66.

Хајдук Милован, који је топ и пунио и њим управљао, при њему је и погинуо, а Кара-Стева, који је од Турака топ преотимао, и који је турску цџбану запалио, тако је жестоко био израњен, да је доцније од истих рана, не могући их преболети, у селу Кличевцу, код Миленка (Стојковића), где се лечио, и умро“.²⁴

За Кара-Стеву, који је упорно бранио тзв. мали шанац на Иванковцу, један други историограф — Милош Милисављевић писао је: „У овом јуришцу прескочи један турски јунак на беломе ату с голом сабљом у руци споља у шанац, кога Срби дочекају живом ватром из пушака, који полумртав падне, но у томе падању ударио је Кара-Стеву сабљом, те га је тако обранио да су му се виделе цигернице. По срећно окончаној овој битки однесу Кара-Стеву кући његовој у Про’ово, нахије пожаревачке, потом (...) у село Кличевац (...) где је од рана умро (...) И тако је наш врли витез Кара-Стева свој живот окончао. Да га не беше овако рано смрт десила изгледа је било да би роду своме млоге, па и још веће заслуге и услуге учинио“.²⁵

Говорећи, уопште, о учесницима у Устанку 1804—1813. године, и посебно помињући најистакнутија имена српских устаника, Караборбев буљубаша Петар Јокић, који је устаничке прилике одлично познавао, записао је: „Сви ови људи баш су се трудили, баш су гинули и јадне и жалосне муке подносили за ову земљицу. Они су заслужили да их свако српско дете слави“.²⁶ Иванковачке жртве, погинули и умрли од рана у бици, знани и незнани, пали су први у борби са регуларном војском турског царства. Отуда горња Јокићева рефлексја има и своје патриотско, али и дубоко људско, морално и етичко значење, има свој већи историјски смисао. Српски сељаци Поморавља и Шумадије, где је стицајем околности било највише Ресавца, били су међу истинским, историјски потврђеним, херојима чије жртве за слободу иду у прве редове велике и потресно величанствене читуље бораца Првог српског устанка.

И да завршим са својом раније изреченом оценом поводом прворедне и прворазредне битке на Иванковцу и њеног историјског значаја у оквирима Првог српског устанка: „Пораз султанове војске на Иванковцу 6/18. августа 1805. и директан сукоб Срба са Портом, њихова решеност да и даље бране стечене позиције у Београдском пашалуку после ликвидације установа турске управе по српским селима, значили су прерастање буне на дахије у устанак српског народа против легитимних институција турске власти. Догађаји у Србији тада

²⁴ Лазар Арсенијевић Баталака, *Историја српског устанка, I—II, Београд 1898—1899*, 181—182.

²⁵ Радослав Перовић, *Op. cit.*, 50.

²⁶ Живан Сечански, *Op. cit.*, 161.

губе локални карактер и почињу се схватати као исходиште и почетак, једног великог започетог ослободилачког процеса са широким друштвеним, економским и политичким основама чија је сврха била, свакако, изградња нових односа између Срба и Османског царства. Војна акција, пак, комбиновала се са политичком.²⁷

Улога Гупријске нахије — Ресаве и њених људи у почетним збивањима Првог српског устанка била је несумњиво велика, нарочито када се зна да је Гуприја представљала вратницу турске Румелије на Цариградском друму за Београд и трговачки пут за јужна аустријска тржишта. Иванковачка битка је показала, да је њен значај био у томе што су управо Ресавци, житељи Гупријске нахије, били међу првима који су се сукобили са редовном турском војском и први у Првом српском устанку однели убедљиву и пресудну победу над Турцима, која је била утолико знаменитија што је послужила и као пример за даљи оружану отпор Порти, као и за даљи развој Српског устанка крајем те, 1805, а нарочито идуће 1806. године.

THE CUPRIJA DISTRICT—RESAVA AT THE TIME OF THE BATTLE AT IVANKOVAC IN 1805

Summary

The resistance to Turkish authority in the district of Cuprija, called Resava, manifested itself as early as the first days of the 1804 Uprising. The names of the men who instantly rose against the Turks and were leaders of the fight for liberation are known. A considerable number of other prominent men of the people and of others who joined the 1804 uprising and distinguished themselves in the decisive battle of 1805 at Ivankovac are described in this paper. The significance of the Ivankovac battle surpassed the local importance of the popular uprising in Resava and represented not only a political breaking off of Serbs from Turkish authority but also a kind of declaration of war to the Porte, or, rather, to the Ottoman Empire.

²⁷ Владимир Стојанчевић, *Op. cit.*, 73.

